

**ТАРИХТЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ
METHODS OF TEACHING HISTORY**

ҒТАХР/ МРНТИ / IRSTI 03.09.03

ӘӨЖ /УДК/ UDC 94(574).05

<https://www.doi.org/10.51889/2959-6017.2025.85.2.012>

Д.М. Ахметова *¹, К.М.Жетібаев ², Л.С. Динашева ³

¹ «Alikhan Bokeikhan University» PhD докторанты, Семей, Қазақстан
E-mail: dinara0706@bk.ru

² Т.ғ.к., доцент, Қожса Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан
E-mail: kopzhasar.zhetibaev@ayu.edu.kz.

³ Т.ғ.к., Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан
E-mail – dinash_lyazzat@mail.ru

**КЕҢЕС КЕЗЕҢІНДЕГІ ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ МҰСЫЛМАН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ
ГЕНДЕРЛІК АХУАЛЫ: ТЕОРИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАР МЕН ОҚЫТЫЛУ ТӘСІЛДЕРІ**

Аңдатпа

Кеңестер үкіметі Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің ахуалын гендерлік реформа арқылы реттеуге ұмтылды. 1920 жылы Орталық Азияға билік орнатқан кеңестер әйелдердің діни-әлеуметтік және құқықтық мәртебелерін жаңадан қарастыратын шешімдерді қабылдады. Осы мақсатта гендерлік теңдікті реттейтін заңдық ережелер енгізілді. Бірақ, Кеңестер Одағының гендерлік саясаты жергілікті халықтың діни және салт-дәстүр ерекшеліктерін ескермеді. Осыған байланысты большевиктердің гендерлік реформасы жергілікті әйелдердің санасына толықтай еніп кете алмады. 1920 жылдары кеңестік әлеуметтік-шаруашылық реформаларына қарсы қозғалыстар Орталық Азияның барлық жерлерінде стихиялық түрінде көрініс тапты. Большевиктер үкіметінің гендерлік теңдік саясатына қарсы қозғалыстар діни-әлеуметтік контексте жүзеге асты.

Кеңестік тарихнама мен әдебиеттерде 1920-1930 жылдардағы большевиктердің гендерлік саясатына біржақты баға берілді. Сонымен қатар, кеңестердің өңірде жүргізген кейінгі гендерлік ұстанымдары теориялық-әдіснамалық тұрғыда өзінің шынайы бағасын алған жоқ. КСРО тұсындағы оқулықтарда коммунизм әйелдердің бостандығын қалпына келтіруші қоғам ретінде сипатталды. Қазіргі зерттеулер кеңестік гендерлік тұжырымның кемшіліктеріне ақиқат пікір беруге ұмтылады. Сонымен қатар, бүгінгі оқыту жүйесіндегі бұл мәселенің тың көзқарастармен қарастырылу міндеті алға шығып тұр.

Бұл зерттеу жұмысында кеңестік дәуірдегі Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің ахуалына тарихи баға берілді және теориялық көзқарастарға серпін беретін пайымдар ұсынылды. Сондай-ақ, бұл тақырыптың оқытылу жүйесіндегі тәсілдерінің мазмұны мен ерекшеліктеріне талдау жасалынды.

Кілт сөздер: мұсылман әйелдері, гендерлік теңдік, Орталық Азия, ислам, көпәйелділік, кеңес үкіметі, теориялық көзқарастар, оқыту тәсілдері

Ахметова Д.М. ^{*1}, Жетибаев К.М. ², Динашева Л. ³

¹ «Alikhan Bokeikhan University» PhD, Семей, Казахстан, E-mail: dinara0706@bk.ru

² К.и.н., доцент, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан, E-mail: kopzhasar.zhetibaev@ayu.edu.kz.

³ К.и.н., доцент, Международный университет туризма и гостеприимства, Туркестан, Казахстан, E-mail – dinash_lyazzat@mail.ru

ГЕНДЕРНАЯ СИТУАЦИЯ МУСУЛЬМАНСКИХ ЖЕНЩИН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ

Аннотация

Советское правительство стремилось регулировать положение мусульманских женщин в Центральной Азии посредством гендерной реформы. Советы установившие власть над Центральной Азией в 1920 году, приняло решения, которые вновь учитывали религиозно-социальный и правовой статус женщин. С этой целью были введены правовые нормы, регулирующие гендерное равенство. Но гендерная политика Советского Союза не учитывала религиозные и ритуальные особенности местного населения.

В связи с этим гендерная реформа большевиков не смогла полностью проникнуть в сознание местных женщин. В 1920-е годы движения против советских социально-хозяйственных реформ проявились стихийно во всех частях Центральной Азии. Движения против политики большевистского правительства в области гендерного равенства осуществлялись в религиозно-социальном контексте.

В советской историографии и литературе была дана однозначная оценка гендерной политики большевиков 1920-1930-х годов. Кроме того, последующие гендерные позиции советов в регионе не получили своей теоретико-методологической оценки. В учебниках при СССР коммунизм характеризовался как общество, восстанавливающее свободу женщин. Современные исследования стремятся дать правдивое мнение о недостатках советской гендерной концепции. Вместе с тем, в сегодняшней системе обучения на первый план выходит задача рассмотрения этой проблемы с новыми взглядами.

В данной исследовательской работе была дана историческая оценка ситуации мусульманских женщин Центральной Азии в советское время и предложены суждения, дающие толчок теоретическим взглядам. Также был проведен анализ содержания и особенностей подходов данной темы в системе обучения.

Ключевые слова: мусульманские женщины, гендерное равенство, Центральная Азия, ислам, многоженство, советское правительство, теоретические взгляды, подходы к обучению

Akhmetova D.M. ^{*1}, Zhetibayev K.M. ², Dinasheva L. ³

¹ "Alikhan Bokeikhan University" PhD, Semey, Kazakhstan
E-mail: dinara0706@bk.ru

² Candidate of Historical Sciences, docent, Khoja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan
E-mail: kopzhasar.zhetibaev@ayu.edu.kz.

³ Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, International University of Tourism and Hospitality, Turkestan, Kazakhstan
E-mail- dinash_lyazzat@mail.ru

THE GENDER SITUATION OF MUSLIM WOMEN IN CENTRAL ASIA DURING THE SOVIET PERIOD: THEORETICAL APPROACHES AND APPROACHES TO EDUCATION

Abstract

The Soviet Government sought to regulate the situation of Muslim women in Central Asia through gender reform. The Soviets, which established power over Central Asia in 1920, adopted decisions that again took into account the religious, social and legal status of women. To this end, legal norms regulating gender equality have been introduced. But the gender policy of the Soviet Union did not take into account the religious and ritual characteristics of the local population. In this regard, the gender reform of the Bolsheviks could not fully penetrate the consciousness of local women.

In the 1920s, movements against Soviet socio-economic reforms manifested themselves spontaneously in all parts of Central Asia. Movements against the Bolshevik government's policy of gender equality were carried out in a religious and social context. In Soviet historiography and literature, an unambiguous assessment of the gender policy of the Bolsheviks of the 1920s and 1930s was given.

In addition, the subsequent gender positions of the soviets in the region have not received their own theoretical and methodological assessment. In textbooks under the USSR, communism was characterized as a society restoring women's freedom. Modern research seeks to give a truthful opinion about the shortcomings of the Soviet gender concept. At the same time, in today's education system, the task of considering this problem with new perspectives comes to the fore. This research paper provides a historical assessment of the situation of Muslim women in Central Asia during the Soviet era and offers judgments that give rise to theoretical views. An analysis of the content and features of the approaches of this topic in the educational system was also carried out.

Keywords: muslim women, gender equality, Central Asia, Islam, polygamy, Soviet government, theoretical views, approaches to education

Кіріспе. Әйелдердің қоғамдағы мәртебесі ежелден тарихта қызу талқыланып келе жатқан өзекті мәселе. Әйелдердің қоғамдағы ахуалы мемлекеттің саяси-әлеуметтік құрылым ерекшеліктерін, экономикалық дамуын, құқықтық ережелердің мазмұнын, мәдени деңгейі мен қоғамдық сана-сезімін сипаттайтын көрсеткіштердің біріне жатады. Әйелдердің қоғамдағы рөлі туралы тартыс-тар мемлекеттердің әрбір тарихи даму этаптарында кездесті және өзіне тән проблемаларға ие болды. Мұсылман қоғамдарында әйелдердің қоғам мен отбасыдағы мәртебесі түрлі спорларды туғызды.

Мұсылман қоғамдарындағы әйелдердің құқықтық дәрежелерін зерттеуде діни-мәдени, ұлттық менталитет, әлеуметтік-шаруашылық жүйе сатылары, географиялық орналасу және т.б. факторларды ескерген дұрыс болып табылады. Мұсылман қоғамдарындағы әйелдердің ахуалы ұлттық және мәдени ерекшеліктерге орай бірнеше тарихи-географиялық аймақтарға бөлінеді. Олардың әрқайсысының ішкі жүйесі және қатаң иерархиялары сақталынды. Әйелдердің қоғам-

дық мәртебесі күрделі қалыптасқан мұсылман елдерінің бірқатары Орталық Азияда орналасқан. Бұл аймақта бірнеше ұлттар мен қоғамдық типтер өмір сүрді. Ежелден Орталық Азияда негізінен көшпелі және отырықшы мәдениеттің қоғамдық даму сатылары қалыптасқан. 1865 жылы Орталық Азияның Ресей империясының құрамына ену процесі әйелдердің қоғамдық санасына бірқатар үндеулер тастады. Бірақ, Ресей әкімшілігі жергілікті патриархалдық қатаң құрылымның айырмашылықтарын ескере отырып, ашық гендерлік саясатты жүргізе алмады.

Тек 1917 жылғы Ресейдегі Қазан революциясы Орталық Азиядағы мұсылман әйелдерінің өміріне тосын жаңалықтарды алып келді. Большевиктер үкіметі әйелдердің қоғамдағы позицияларын өзгерту арқылы өздерінің саяси-әлеуметтік идеологияларын жүргізуге ұмтылды. Кеңестер билігі әйелдерден социалистік жүйенің белсенді жақтастарын жасауға күш жұмсады.

1920 жылы Орталық Азияда кеңестер билігі орнады. Орталық Азияда құрылған большевиктер үкіметі Түркістан автономиялық кеңестер Республикасы деп аталды. Орталығы Ташкент қаласы болды. Түркістан автономиясы КСРО мемлекетінің орталығы Москваға тікелей бағынды. Түркістан автономиясының құрамына Орталық Азияның қазіргі 5 республикасының аумағы енді. Олар: Өзбекстан, Тәжікстан, Түркіменстан, Қырғызстан және Қазақстанның оңтүстік аудандары. Негізгі тұрғындары мұсылман түркі халықтары болды. Кеңестер үкіметі Орталық Азияда орнай салысымен жергілікті патриархалдық құрылыспен күресуге күш жұмсады. Мұсылман әйелдерінің гендерлік теңдігін орнатуға және әйелдердің қоғамдағы белсенділігін ояту мақсатында саяси-идеологиялық қадамдар жасады. 1920 жылдардағы Орталық Азиядағы кеңестердің гендерлік күрестегі негізгі әдістерінің бірі лозунгтар мен плакаттар арқылы көрініс тапты. Әйелдердің бейнелері салынған плакаттар, лозунгтар Орталық Азияның ірі қалаларының кез-келген көшелерінде ілініп тұрды [1, с. 67].

1920 жылдары КСРО заңында әйелдердің бостандығын қорғайтын заңдық нормалар қабылданды [2, с. 51]. Ол заңдар әйелдердің ахуалын билік пен жергілікті қоғамдық менталитеттің арасындағы тәуекелге толы таңдау жасауға итермеледі. Қазіргі уақытта жаңа архивтік деректер мен теориялық ұстанымдар аясында 1920-1930 жылдардағы Орталық Азияда өмір сүрген мұсылман әйелдердің гендерлік ахуалын шынайы зерттеуге мүмкіндік бар. Себебі, кеңестік дәуірдегі ғылыми цензура өзінің күшін жойды. Қазіргі либералдық-демократиялық жүйеге көшкен Орталық Азия мемлекеттерінде гендерлік теңдік мәселесіне түрлі көзқараспен қарауға жол ашылған.

Материалдар мен әдістер.

Әдіснама. Мақаланы жазу барысында әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың әдістері кең қолданылды. 1920-1930 жылдары Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің үлкен бөлігі кеңестік гендерлік теңдік саясатына қарсы шықты. Екінші аз бөлігі кеңестік гендерлік практиканы қолдайтындарын баяу білдірді. Осы факторлардың діни-мәдени аспектілерін айқындауда біз генетикалық әдіске сүйендік. Орталық Азияның қазіргі мұсылман әйелдерінің қазіргі қоғамдық ахуалы мен бұрынғы ахуалын салыстырып, ұқсас элементтерін анықтауда салыстырмалы-талдау әдісін пайдаландық. Кеңестік гендерлік саясаттың мақсаттары мен мәнін түсіну үшін алдымен оның саяси-идеологиялық жүйесінің құрылымын дұрыс қабылдауымыз қажет. Осы құбылыстың ішкі қызметтерін айқындауда құрылымдық әдістің көмегіне жүгіндік. Әлеуметтік бақылау әдісінің көмегімен 1920-1930 жылдардағы Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің қоғамдағы әлеуметтік қызметінің мәнін айқындауға қол жеткіздік.

Материалдар. Мақалада кеңестік дәуірдегі Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің өмірінің әлеуметтік-қоғамдық өзгерістері мен құбылыстарынан хабар беретін ғылыми материалдар жинақтары, газет-журналдар, қаулылар мен хаттамалардың деректері пайдаланылды. Аталған материалдар жұмыс-тың деректік қорының артуына үлес қосты.

Нәтижелер. Қазан төңкерісінен соң бұрынғы Ресей империясының аумағындағы халықтардың діни-әлеуметтік, мәдени-шаруашылық өмір бағыттары күрделі өзгерістерге ұшырады. Соның ішінде әйелдердің өмір салтының ауысу құбылысы бірқатар теориялық көзқарастарда таластар туғызады. Әсіресе, кеңестердің Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің ортасында іске асырған гендерлік тәжірбиесі қандай бағытта өрбіді деген сұрақ мазалайды.

Кеңестік тарихи әдебиеттерде пайым-далғандай мұсылман әйелдері большевиктердің әйелдерге бостандық ұранын қуана қабылдады ма әлде қарсы тұрды ма деген көзқарастар әлі күнге дейін біржақты қорытындысын тапқан жоқ. Қазіргі Орталық Азияның зерттеушілері бұл мәселеде өзара теориялық тұжырымға келді деуге негіз бар. Ал, батыстық және ресейлік тарихнамада ол түрлі дискурстарға ие болып табылады.

Өзбекстандық зерттеуші С.А. Атанова өзінің ғылыми жұмысында кеңестік үгіт-насихат материалдық заттарына терең көңіл бөлген. Оның еңбектерінде әйелдерді бостандық пен теңдікке шақыратын үгіт-насихат материалдарының заңдық жоба ретінде бекітілу және іске асырылу науқандарына жан-жақты баға берілген. Мысалы, 1918 жылы 12 сәуірде большевиктер лидері В.И. Ленин «Монументтік пропаганда» атты декретке қол қойды. Бұл жобаның аясында Ресей империясынан қалған тарихи-сәулет ескерткіштерін жою және олардың орнына жаңа монументтерді қалпына келтіру идеясын жүзеге асыру міндеті қойылды [3, с. 148].

1918 жылы социалистік идеологияны насихаттайтын үгіт-насихат жұмыстары Ресейде ұлғая түсті. 1918 жылы Москвадан Татарстанның астанасы Қазан қаласына «Красный восток» атты алғашқы үгіт-насихат пойызы жөнелтілді [4, с. 119]. Бұл пойызда насихат жұмысын жүргізетін және шағымдарды қабылдайтын бөлімдер жұмыс атқарды [5, с. 16]. Сонымен қатар, пойызда арнайы баспа вагоны қызмет жасады. «Красный восток» жобасының аясында большевиктер үкіметі жергілікті жерлердегі әйелдердің теңдігі және бостандықтары туралы мәселелерді плакаттардың, лозунгтардың көмегімен іске асыруға ұмтылды.

1920 жылы «Красный восток» пойызы Москвадан Орталық Азияға аттандырылды. 1920-1921 жылдары Орталық Азияға Ресейден 2 рет «Красный восток» пойыздары жөнелтілді [6]. Москвадағы большевиктер үкіметі Орталық Азияға неге 2 рет үгіт-насихат пойыздарын жіберді деген сұрақ туындайды? Себебі, Орталық Азияда коммунистік идеологияға қайшы келетін діни-мәдени элементтер өте көп болды [7, с. 85]. Орталық Азияны мекендеген қазақ, өзбек, тәжік, түрікмен, қырғыз халықтары өздерінің діни-мәдени құндылықтарын берік ұстанды. Ислам діні олардың өміріндегі басты рухани-мәдени фактор болып табылды. Жергілікті салт-дәстүр, тұрмыстық қатынастар, қоғамдық ережелердің іргетасы ислам дінімен өлшенді. 1920 жылдардың басындағы Орталық Азияның қоғамы нақты түрде патриархалдық құрылымда өмір сүрді. Қоғамда ерлердің мәртебесі мен билігі жоғары тұрды [8].

С.А. Атанованың жоғарыда аталған большевиктік үгіт-насихат қозғалыстарына қатысты фактілерді келтіруімен қатар, кеңестік гендерлік шаралардың түпкі мақсаты турасындағы теориялық көзқарастары маңызға ие. Автор әйелдердің құқықтарын теңестіру және бостандық алып беру сынды большевиктік науқандардың негізгі астарында саяси-идеологиялық қана емес, экономикалық мүдделер жатты деп санайды [3, с. 151].

Мысалы, автордың көзқарасы бойынша большевиктер мұсылман әйелдеріне өздерінің идеологиясын жүргізетін үлкен құралдың көзі ретінде қатынас жасаған [3, с. 148]. Кеңестік билігі мұсылман әйелдерінің отбасыдағы бала тәрбиесі мен шаруашылықтағы еңбек атқару шамаларына ерекше назар аударған. С.А. Атанованың осы тұрғыдағы ғылыми көзқарастарын төмендегі кестеде айнықтап өтуді жөн санаймыз (кесте 1).

Кесте 1. Зерттеуші С.А. Атанованың кеңестік мұсылман әйелдерге қатысты гендерлік саясатының аспектілерін теориялық талдау бағыттары

№	Бағыттары	Мазмұны
1	Идеологиялық	Кеңес үкіметіне Орталық Азияның мұсылман қоғамында большевизмді жақтайтын өзінің тараптастарын ұлғайту қажет болды. Әсіресе, мұсылман ерлер қауымы социализмнің үндеулеріне ұзақ уақыт бойы сене қоймады. Оның көрінісі басмашы, Алаш Орда, Түркістан

		идеяларында анық көрінді. Осыған орай, большевиктер әйелдердге бастандық, теңдік желеулерімен әйелдердің өздерін және олар тәрбиелеп отырған болашақ ұрпақты коммунизм идеясымен тәрбиелегісі келді. Осылайша большевизмді құптайтын қоғамның мүшелерінің саны артатын еді.
2	Экономикалық	1920-1930 жылдары КСРО мемлекеті экономикалық тұрғыда үлкен қиыншылықтарды бастан кешірді. Шет мемлекеттерге қарыздың көлемі еселей түсті және оны өтеудің құралдары төмен болды. Аграрлы шаруашылыққа негізделген экономиканың қуаты бидай және өзге де ауылшаруашылық өнімдерін экспорттауға шамасы келді. Осының есебінен сырттан мұқтаж тауарларды тасымалдау формуласы жасалынды. Аграрлы өнімдерді жоғары өндіру үшін жұмысшы күшінің аса қажеттігі алға тартылды. Бұл тұрғыда еңбекқор әйел затын жаппай жұмысқа тарту большевиктер билігіне қолайлы саналды.

Жалпы, жоғарыда аталған өзбекстандық ғалымның көзқарастарымен батыстық зерттеушілер де келіседі. Мысалы, Марианн Камп и Аддренн Эдгар атты батыстық ғалымдар өздерінің 2000 жылдары жариялаған жұмыстарында кеңестік гендерлік бостандық саясатының өзгергіштігін және түпкі идеясының басқа мүдделерді көздейтіндігін пайымдаған [3, с. 143].

Қазақстандық зерттеуші А.У. Таналинова қазақ қоғамындағы әйелдердің ахуалына қатысты теориялық көзқарастар мен пайымдарды жүйелі талдауға ұмтылған. Ол өз ойларын негіздеу мақсатында В.В. Григорьев, В.П. Наливкин сынды патшалық Ресей заманында қазақ әйелдерінің өмірін сипаттаған зерттеушілердің пікірлеріне тоқталып өткен. Қазан төңкерісіне дейінгі орыс зерттеушілерінің пікірі бойынша қазақ әйелдері қоғамда өздерін басқа көрші халықтарға қарағанда еркін сезінген. Олардың саяси-мәдени және тұрмыстық-шаруашылық салалардағы бәсеңділіктері жоғары болған [9, с. 25]. Сонымен қатар, автор өз ойларын қорытындылай келе, қазақ қоғамына кеңестер билігі тұсында әйелдер теңдігі орнады деген ғылыми көзқарастың шынайылықтан алыс екендігін дәйектейді.

Ал, кеңестер билігіне ерлермен күресу және оларды социалистік идеяға сендіру қиынға соқты. Себебі, ерлердің компромисске ұмтылуы және сенімді жақтасқа айналуының психологиялық күрделілігін большевиктер лидерлері жақсы түсінді. Осыған байланысты, Москвадағы кеңестер үкіметі Орталық Азия мен Кавказ аймақтарына бағытталған үгіт-насихат жұмыстарына салмақты назар аударды. Большевиктер аталған аймақтардағы діни-мәдени және әлеуметтік қатынастардың ерекшеліктері, коммунистік идеологияның перспективасына қауіп туғызады деп санады [9, с. 81]. 1920-1921 жылдары Орталық Азияға Москвадан келген «Красный восток» пойыздары жергілікті билік құрылымдарымен тығыз жұмыстар атқара отырып, «кеңестік бақыт», «әйел теңдігі», «кеңес шаруасы», «кеңестік білім» идеяларын кеңінен насихаттады [10].

Коммунистік партияның билік жүйесінде идеолог қызметіне ерекше мән берілді. Бұл қызмет түрі кеңестік әкімшілік билік жүйесінің барлық сатыларында жұмыс атқарды. Идеологтардың ұсыныстарымен әкімшілік құрылым басшылары қатаң санасты. Идеологтардың арнайы съездері болып тұрды және олар тікелей орталық администрацияға бағынды [11]. 1920 жылдардағы Орталық Азияның қоғамының мәдени ландшафтын өзгертуде кеңестік идеологтар үлкен рөл орындады.

Өзбекстандық зерттеуші С.А. Атанова кеңестік идеологияны үгіт-насихат жұмыстарында материалдық өнімдерді мол пайдаланғандықтан «материалдық идеология» деп атады [11]. 1920-1930 жылдардағы Орталық Азиядағы кеңестік гендерлік пропаганда жұмыстарында коммунистік

партия белсенділері плакат, тоқыма өнімдерін жоғары дәрежеде пайдаланды. Сонымен қатар, кеңестік идеологияның гендерлік саясатын жүргізуде лозунгтар, митингілер, парадтар іс-шаралары құрал ретінде қолданылды [12]. Большевиктер билігі өздерінің идеологиясының қоғамның күнделікті өмірінде белсенді рөл ойнауына көңіл бөлді. Осы мақсатта плакаттардың, бейне салынған кілемдердің көшелерде ілініп тұруы әдеттегі құбылысқа айналды.

1920 жылдардағы Орталық Азияның көшелерінде ілініп тұрған плакаттар мен кілемдерде бостандыққа шақырушы қолына балға ұстаған жалаңбасты әйелдердің образы басым көрініс тапты. Осы арқылы большевиктер үкіметі әйелдердің сыртқы бейнесін өзгертуге ұмтылды. Мұсылман қоғамдарында әйелдердің жалаңбасты жүруіне шектеу қойылғандығы белгілі. 1920 жылдардағы Орталық Азияның қоғамында гендерлік реформаны жүргізу бойынша большевиктердің алдында тұрған басты кедергілердің бірі паранджа (бетті түгел жабатын орамал) және орамал болып табылды [13, с. 152].

Кеңестік билікке әйелдердің қоғамдағы өмірін өзгерту не үшін қажет болды деген сұрақ туындайды? Бұл кеңестік жалпы әлеуметтік жаңарулардың бір мақсаты болды. Бірқатар зерттеушілердің пікірі бойынша кеңес үкіметі әйелдердің бостандықтары мен құқықтарын олардың өздері үшін емес, үлкенмасштаптағы социалистік мақсаттардың жүзеге асуындағы құралдардың бірі ретінде қарастырды. Кеңес үкіметі бастапқы жылдардан экономикалық жетістікке жету міндетін нақты етіп қойды. Бұл мүдде аясында қоғамның күрделі модернизациялануы және секуляризациялануы маңызды саналды. Қоғамды діни элементтерден тазарту кеңестік басты ұстанымдардың қатарына жатты. Ал, дінмен күрестің ішінде әйелдердің бостандық мәселесі де қамтылды. Ислам дінінде әйелдердің қоғамдық-тұрмыстық қатынастарда ер адамнан бір сатыға төмен орналасқандығы анық. Бірақ, ислам әйелдердің табиғи ерекшеліктерін ескере отырып, оларға біршама артықшылықтар бергендігі де күмән туғызбайды.

Қазіргі білім саласында осы тақырыпты оқытуда және түсіндіруде білім алушыларға жүйелі ақпаратты жеткізу әдісі жетіспейді. Кеңестік экономикалық жетістікке жету жоспарында әйелдердің еңбегін пайдалану және олармен тығыз диалог орнату гендерлік реформаның түпкі мүддесіне жатқандығын негіздейтін ғылыми пайымдардың оқулықтарда жаппай айқындалуы қажет жұмысқа жатады.

Ресейлік тарихи еңбектерде әлі күнге дейін большевиктердің мұсылман қоғамындағы гендерлік реформасын теңдік, бостандық тұрғысында қарастыру көзқарастары басым. Бұны кеңестік тарихи парадигманың іздері ретінде анықтауға болатын шығар.

Мысалы, осы тақырып бойынша кешенді жұмыстар атқарған С.А. Шерстюков, В. Бобровников, М. Филатова секілді авторлардың еңбектерінде төмендегідей мәліметтер мен пікірлер танытылған. Большевиктер әйелдерді коммунизм мүддесінде қолданудың амалдарының бірі ретінде 1919 жылы большевиктер Орталық комитетінің жанынан әйелдер бөлімі ұйымдастырды [13, с. 153]. Коммунистік партия құрылымында әйелдер бөлімі бірқатар әкімшілік билікке ие болды. 1920 жылы әйелдер бөлімі Орталық Азияның кеңестер билігі жүйесінде құрыла бастады [13, с. 155].

Әйелдер бөлімі әйелдердің бостандығы мен қоғамдық ахуалын реттейтін заңдық нормаларды қабылдаудың бастамаларын көтерді. Осының нәтижесінде Орталық Азияның кеңестік республикаларында әйелдердің қоғамдық-әлеуметтік мәртебелерін анықтайтын заңдар күшіне енді. 1921-1925 жылдары Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің бостандықтарын қамтамасыз етуге бағытталған кеңестік декреттер қабылданды [14, с. 62]. Олар әйелдердің өміріне қатысты бірқатар діни-ұлттық дәстүрлерге заңды шектеу қойды. Жоғарыда аталған авторлар шектеулердің ішінде әменгерлік, тоқал, қалың мал секілді жергілікті діни-ұлттық дәстүрлерге гендерлік теңдікті бұзатын құндылықтар ретінде көзқарас білдірілген [13, с. 154].

Қазіргі қазақ қоғамында әменгерлік, тоқал алу және қалың мақ салттарына үстіртін қарау немесе жеккөрініштілік бар екендігі сезіледі. Аталған салт-дәстүрлердің қазақ қоғамында еркін жүзеге асқандықтарын қазіргі оқыту жүйесіндегі әдебиеттерде дұрыс жеткізу керек деп ойлаймыз. Мектеп және жоғары оқу орындарындағы тарихи оқулықтарда аталған дәстүрлі қағидаттардың

қандай мәнде және нендей түпкі мақсатты көздегендігін анықтайтын негіздемелерді енгізу қажет деп табамыз.

Ол негіздемелерді кесте түрінде беру қазіргі білім алушылардың сандық түпсанасына оңтайлы жетеді деп ойлаймыз. Мысалы, төмендегі кестеде (кесте 2) ресейлік және батысты зерттеушілерге жабайы сезім тудыратын қазақтың дәстүрлерін отандық білім алушыларға келісідегідей анықтамалармен зерделеп ұқтырған дұрыс болады.

Кесте 2. Әйел затына қатысты қазақтың ұлттық-діни дәстүрлерінің мазмұны мен мәнін оқулықтарда қайта пайымдау тәсілдері және салыстырмалы талдау

Дәстүрлер	Батыстық және ресейлік әдебиеттердегі пайымдалу жолдары	Ұлттық оқулықтарда негіздеудің түсініктері мен әдістері
қалың мал	Әйелді ата-анасынан сатып алудың материалдық формасы	Тұрмысқа шыққан қыздың ата-анасына төленетін материалдық күн. Бұл дәстүрде міндетті күн өлшемі жоқ.
тоқал	Діни құқыққа сәйкес кез-келген еркектің көп әйел алуға мәртебесі бар	Ислам дінінің шарияты бойынша ер адамға төрт әйел алуға дейін рұқсат етілген. Бұл қатынас орнайды егер, ер адамның материалдық жағдайы жетіп тұрса және алғашқы әйелдері разы болса.
әмеңгерлік	Ері өлген әйелді оны туыстарының қайта әйелдікке алу дәстүрі.	Дәстүр бойынша ері өлген әйелді ерінің туыстарының әйелдікке алуы. Мағынасы ерінен ажыраған әйел мен оның балаларын туыс адамның қамқорлыққа алу онтологиясынан шығады.

Жоғарыдағы кестеде қазіргі оқулықтарда гендерлік мәселені түсіндіруде теріс немесе оң ықпал ететін қорытынды ойлар зерделенген. Бұл болашақ өскелең ұрпақты оқыту мен оларды нигилизмге ұшыратпауда маңызды қадам болып саналады.

Біз «әмеңгерлік» дәстүрі бойынша Семей қаласындағы Alikhan Bokeikhan University-нің тарих факультетінің 1 курс студенттері арасында сауалнама жүргіздік. Сауалнамаға қатысушылар саны 26 болды. Оларға «әмеңгерлік» сөзін бірінші қайдан білді және қандай мағынада қабылдады деген сұрақтар қойдық. Сауалнама нәтижесі төмендегі кестеде сипатталды (кесте 3).

Кесте 3. «Әмеңгерлік» сөзін түсіну бойынша сауалнама нәтижелері

№	Сауалдар	Жауаптар	
1	«Әмеңгерлік» сөзін бірінші қайдан естідіңіз?	11 студент (45%)	Мектеп оқулығынан
		7 студент (26%)	Ата-анамнан
		5 студент (22%)	телеарналардан
		3 студент (8 %)	Енді естіп тұрмын
2	«Әмеңгерлік» дәстүрін қандай мағынада қабылдайсыз?	16 студент (64%)	Әйелдерді өз еркінсіз зорлап басқа еркекке тұрмысқа қосу

		7 студент (28%)	Әйелдердің құқығын езу және санаспау
		3 студент (8%)	Еш ойым жоқ

Жоғарыда келтірілген кестедегі студенттердің жауаптары қазақ халықының әйел құқығын реттейтін кейбір дәстүрлерінің өскелең ұрпақ санасында теріс түрде айқындалып кеткендігіне көз жеткізіп отырмыз. Олардың бұл түсініктерін жою мақсатында әйел құқығына қатысты дәстүрлер мен құқықтарды шынайы жеткізетін ғылыми пайымдардың мектеп оқулықтарында айшықталғандығы орынды болмақ. Олардың түсіну және тарихта жүзеге асу үрдістерін тарихи зерде тұрғысынан ұғындыру маңызды саналмақ.

Бірқатар батыстық және ресейлік зерттеушілердің көзқарасы бойынша 1920 жылдардың басында қабылдаған кеңестік гендерлік заңдар бірден күшіне еніп кеткен жоқ [15]. Кеңестік әйелдер бөлімінің қызметкерлері мен идеологтары Түркіменстан, Тәжікстан және Өзбекстан секілді елдердің қоғамдарында өздерін сенімді сезіне алған жоқ [16, с. 402]. Олар жергілікті әйелдердің өміріне белсенді араласудан қауіптенді. Сонымен қатар, жоғарыдағы коммунистік партия басшылары да әйелдер бөліміне мұсылман әйелдерінің ісіне ашық араласпауын ұсынды. Әйелдер бөлімі Орталық Азияның Қазақстан, Қырғызстан елдерінің қоғамдарында белсенді жұмыс атқаруға тырысты. Себебі көшпелі шаруашылықпен айналысатын қазақ, қырғыз қоғамдарында әйелдердің мәртебелері өзбек, тәжік, түрікмен қоғамдарына қарағанда еркін болды [12, с. 27].

Тек 1925 жылдан бастап әйелдер бөлімі Орталық Азияның барлық аудандарында белсенді әрі сенімді жұмыс жасауға ұмтылды [17, с. 167]. 1925 жылы Түркіменстанда большевтер көсемі В.И. Лениннің суреті бейнеленген кілем-портрет пайда болды [17, с. 168]. Портрет 1924 жылы өмірден озған В.И. Лениннің құрметіне жасалды. Бұл кілем-портреттің авторы түркімен тоқымашы әйелі Сапаргуль Шарапова болды [16]. Портреттің астына атвордың аты-жөні жазылды. Осы уақыттан бастап Түркіменстанда тоқымашы әйелдердің пропагандалық текстерге толы кілем-портреттері үздіксіз шыға бастады [18, с. 41]. Осылайша кеңестер билігі Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің шығармашылығы мен кәсіптерін насихаттайтын жұмыстарды жүйеге келтірді. Бұл қадам мұсылман әйелдерін белгілі бір шаруашылық-өндіріс және білім-мәдениет салаларында шабыттандыруға бағытталды [9].

1922 жылы Ташкенттегі Шығыс-Азия институтын алғаш бітірген мұсылман әйелі Аккагаз Досжанова болып табылады. Ол аталған институтты дәрігер мамандығы бойынша аяқтап шықты [4, с. 57]. Қазақ ұлтынан шыққан Алма Оразбаева большевиктер партиясына алғаш мүше болып қабылданған орталықазиялық мұсылман әйелі саналады. Сонымен бірге, Алма Оразбаева 1920 жылдары Қазақстанда құрылған «Әйел теңдігі» атты газеттің редколлегия мүшесі ретінде тарихта қалды және кейіннен соғыс уақытында әйелдер кадрларын жасақтауға үлкен үлес қосты [4, с. 58]. Жоғарыда аталған әйелдер кеңестік гендерлік идеологияда кеңінен насихатталды және Орталық Азияның басқа әйелдеріне үлгі ретінде ұсынылды. Кеңестер үкіметі әрбір саладан бірінші шыққан әйелдердің бейнесін қоғамда кеңінен талқылаудың тетіктерін ұйымдастырды және мұсылман әйелдерінің социалистік мемлекеттік жүйеге белсенді енуіне жағдай жасауға ұмтылды.

Газет-журналдарда Орталық Азияның елдерінен шыққан бірінші танымал мұсылман әйелдерінің есімдері жарыса жарияланып жатты. Олардың басым көпшілігі қазақ ұлтынан шықты. Себебі, қазақ қоғамында ислам дінінің далалық өркениетке синтезделген формасы қызмет етті және белгілі бір либералдық құндылықтарды сақтап қалды. Қазақ қоғамында әйелдер ежелден қоғамдық-шаруашылық істерге белсенді араласты және ағартушылық саласына жақын болды. Сондықтан да Орталық Азия елдерінің ішінде қыз балаларға арналған бірінші мектеп 1887 жылы Қазақстанның Бірғыз қаласында ашылды [9]. Оны ашқан белгілі педагог, феминизм идеясының жақтаушысы Ы. Алтынсарин болды.

Жоғарыда аталған факторлар қазақ әйелдерінің кеңестік гендерлік реформаға тез бейімделіп кеткендігін нақтылайды. Ал, Орталық Азияның басқа елдерінің мұсылман әйелдері үшін кеңестік гендерлік саясатқа ілесу қиынға соқты. Өзбек, тәжік, түрікмен қоғамдарында діннің және салт-

дәстүрдің ережелері қатаң сақталынды. Сонымен қатар, отырықшы өмір салты бұл халықтарды өздерінің құндылықтарына берік әрі тұрақты болуға үйретті [8]. Кеңес билігі Өзбекстан, Тәжікстан, Түркіменстан қоғамдарындағы әйелдерді эмансипациялау және қоғамда белсендіру саясатын ұзақ уақыт жүргізді. Себебі, аталған қоғамдарда ислам дінінің институттарының өкілдерінің абыройлары жоғары болды. Молда, ишан, қари секілді мұсылман титулдарына ие болған адамдар кез-келген жаңашылдыққа күмәнмен қарады. Осыған байланысты өзбек, тәжік әйелдеріне кеңестік гендерлік теңдік саясаты біраз уақыт ықпал ете алмады [13, с. 152].

Әйелдер саналы түрді кеңестік гендерлік саясаттың жаңалықтарынан бас тартып отырды. Себебі, оларды отбасы мен қоғамда ауыр жазалар күтіп тұрды. Орталық Азияның қоғамында ертеден әйелдердің қоғамдық міндеттері белгіленіп қойылған болатын: 1). Тұрмысқа шығу. 2). Бала туу. 3). Үй шаруаларын атқару.

Бұл міндеттерден тыс жұмыстарды атқаруға ұмтылушылық патриархат тарапынан зор қарсылықтарға ұшырап отырды. Белгілі бір жағдайларда өлімге дейін апаратын ауыр жазалар тағайындалып отырды. Тұрмыс құрған әйелдерге сыртқы қоғаммен ашық байланыс орнату шарифат заңына сәйкес үлкен күнә салынды. Осы мақсатта әйелдер өздерінің жүздері мен денелерін толық жабатын киімдерді киім жүрді. Кең таралған жабық киім түрі паранджа саналды [11].

Паранджа Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің бостандыққа шығуының басты кедергісінің символын анықтады. Осыған байланысты кеңестер билігі паранджамен күресті әйелдердің гендерлік теңдігін орнатудағы басты кедергі деп санады. 1920 жылдары большевиктік жүйе Өзбекстан, Тәжікстан және Түркіменстан кеңестік елдерінде паранджаға қарсы ымырасыз күресті жүзеге асырды. Оның нәтижелері 1927 жылдан бастап көрініс тапты [1, с. 93].

1927 жылы 8 наурызда Өзбекстан коммунистік партиясының екінші хатшысы А. Икрамовтың «Правда Востока» газетінде «Әйелдер бостандығы үшін» деген мақаласы жарияланды. Бұл мақалада өзбек билік жетекшісі «паранджаны әйелдердің бостандық жолындағы кедергі» деп атады [13, с. 150]. Осылайша өзбек ұлтынан шыққан коммунистің көмегімен большевиктер үкіметі паранджа дәстүріне үлкен соққы берді. Мақаланың өзбек әйелдеріне тигізген эмоциялық әсері үлкен болды. 1927 жылғы 8 наурызда бірнеше мыңдаған өзбек әйелдері қалаларда көшеге шығып демонстрациялық түрде парандажаларын шешті және отқа жақты. Өзбек әйелдері өздерінің іс-әрекеттерін «худжум» деп атады [11]. Бұл қоғамдық акция КСРО БАҚ беттерінде кеңінен насихатталды және әйелдердің ағартушылық бағытқа жылжығандығы мадақталды.

Кеңес үкіметі Орталық Азияда гендерлік ағартушылық саясатын бірден енгізбеді. Большевиктер билігі мұсылман әйелдерінің сауатын ашу жұмысын екінші тапсырма деп есептеді. Олар үшін бастысы әйелдердің ұлттық-діни элементтерден бостандық алуы маңызды саналды. Яғни, кеңестік идеология бірінші әйелдердің мәдени бостандығын орнатуды, екінші сауатын ашуды көздеді [15].

Американдық зерттеуші М. Камптың пікірі бойынша кеңес үкіметі 1927 жылға дейін Орталық Азияда гендерлік теңдік реформасын батыл жүргізуге шешім қабылдамады [17, с. 71]. Тек, 1927 жылдан кейін гендерлік реформа қарқын алды және ашық күреске ұласты. Коммунистік партия идеологтары әйелдердің теңдігі жолында кедергілердің маңызды ретінде ислам дінінің институтционалдық өкілдерін санады. Осыған орай, 1920 жылдардың соңында Орталық Азия елдерінде молда, ишан, қари, қожаларға қатысты репрессиялық әрекеттері ұлғая бастады. 1920 жылдардың соңына таман КСРО мемлекетінде күрделі экономикалық-әлеуметтік реформалардың науқаны басталды. 1927 жылдан бастап КСРО да бай-кулактардың дүние-мүліктерін тәркілеу, ұжымдық шаруашылық жүйесіне көшу реформаларының негізі қаланды [9]. Бұл әлеуметтік-экономикалық тенденцияларды әйелдердің көмегінсіз іске асыру коммунистік партия лидерлеріне мүмкін еместей көрінді.

1930 жылдары кеңес билігі әйелдердің теңдігін білім-мәдениет салаларында ғана емес, өндіріс-өнеркәсіп жүйесінде қалыптастырудың әдістерін ойластырды. 1930 жылы «Казиздат» баспасында «Боритесь за освобождение женщины Востока» тақырыбында плакат басылып шықты. Бұл плакат Орталық Азия мұсылман әйелдерінің әлеуметтік-экономикалық рөлін

түбегейлі өзгертті. Плакат шығыс әйелдерін колхозға кіруге, завод-фабрикаларға жұмысқа баруға шақырды [11]. Жаңа үндеулер мұсылман әйелдеріне қоғамдық, тұрмыстық және өндіріс салаларында ерлермен бірдей құқыққа ие екендігін түсіндірді.

1934 жылы КСРО-ның билік жүйесінде әйелдер бөлімдері заңды тұрғыда жойылды [2, с. 96]. Большевиктер билігі елдегі гендерлік теңдік реформалары өзінің мақсатына жетті деп санады. КСРО билігі гендерлік теңдік саясатын жүргізу бойынша түрлі аймақтарда түрлі нәтижелерге қол жеткізді. Орталық Азиядағы мұсылман әйелдерінің өміріне гендерлік теңдік алып келу реформасы социалистік үлкен амбицияның белгілі бір құралы рөлін атқарды.

Большевиктердің әйелдерді жаппай еңбекке тәрбиелеу науқаны Ұлы Отан соғысы жылдары нақты нәтижелерін берді. Осы уақытқа дейін кеңестік шаруашылық реформаларының сынынан өткен орталықазиялық мұсылман әйелдері 1914-1945 жылдардағы соғыста өнеркәсіп саласының белді жұмысшыларына айналып шықты.

Талқылау. XX ғасырдың бірінші жартысындағы Орталық Азиядағы әйелдердің қоғамдық мәртебесі мен гендерлік теңдік мәселелерін кеңестік, посткеңестік және батыстық ғалымдар зерттеді. Әрбір кезеңнің саяси-идеологиялық принциптеріне байланысты зерттеушілер түрлі теориялық-методологиялық ұстанымдарды ұстады. Кеңестік тарихнамада мұсылман әйелдерінің эмансипациясы большевиктер билігінің көмегімен жүзеге асқандығы және оның прогрессивті сипатқа ие болғандығы қарастырылды. Посткеңестік тарихнамада өзбекстандық, қазақстандық авторлардың еңбектері белсенділік танытты. Посткеңестік тарихшылар мұсылман әйелдерінің эмансипация-сының прогрессивті салдарларына күмәнмен қарауға ұмтылады. Сонымен қатар, ресейлік зерттеушілер де Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің гендерлік статусын жан-жақты ракурспен талдауға тырысты.

Посткеңестік авторлардың ішінде қазақстандық автор А.У. Таналинованың еңбегінде [12] кеңестік гендерлік практиканың жүзеге асу барыстары мен нәтижелеріне жан-жақты баға берілген. А.У. Таналинова өзінің жұмысында орталықазиялық қоғамда орныққан әйелдің тұрмыстық құбылысының әлеуметтік-мәдени аспектілеріне баға берген. Кеңестік гендерлік саясаттың әйел мәртебесіне қатысты аталған автордың негізді тұжырымдары маңызды саналады.

Қазақстандық авторлардың еңбектерінде кеңестік гендерлік саясатты сынаған көзқарастар басым. Г.К. Жапекова [9], А.А. Сыздыкова [4], Х.М. Думанов, А.И. Першиц [10] зерттеулерінде кеңестік мұсылман әйелдерін эмансипациялаудың теріс салдарларына қатысты аргументтер мен фактілер жарияланған. Жоғарыда аталған авторлар кеңестік гендерлік саясаттың мұсылман әйелдердің жаңа өмір сүру заңдылықтарына бейімделуге мүмкіндік бермегендігін пайымдайды. С.А. Шерстюков [13] ғылыми мақаласында орталықазиялық қоғамының тарихи дамуындағы әйелдердің ахуалына әлеуметтік-рухани талдау жасалған. Сонымен қатар, қазақстандық ғылыми жарияланымдарда кеңестік гендерлік саясаттың нәтижесінде жергілікті әйелдердің ұлттық менталитеттен жасанды ажыратылғандығы негізделген.

1920 жылдардан бастап кеңестік авторлар мұсылман әйелдерінің ахуалын зерттеуге қызығушылық танытты. Бұл бағытта С. Любимова [5], Е.К. Росс [18] зерттеулері маңызды саналады. Аталған авторлардың еңбектерінде қырғыз, өзбек әйелдерінің өміріндегі 1920-1930 жылдардағы құқықтық-әлеуметтік өзгерістерге талдаулар жасалған.

Қазіргі ресейлік зерттеушілердің еңбектерінде Орталық Азияның мұсылман әйелдерінің өміріне ағартушылық алып келген кеңестік гендерлік саясаттың нәтижелерін насихаттау идеясы көрінеді. С.А. Атанова [11], Бобровников, М. Филатова [14] секілді ресейлік ғалымдардың жарияланымдарында большевиктердің Орталық Азияда жүргізген гендерлік практикасының саяси-идеологиялық аспектілеріне баға берілген. В. Бобровников, М. Филатова ғылыми еңбегінде кеңестік плакаттардың мұсылман әйелдерінің образын сипаттаудағы әдістеріне және идеясына талдау айқындаған.

Қорытынды.

1920 жылдары ұлттық дәстүр мен діни қағидалар қоғамның ішкі қабаттарына терең еніп кеткен ұлттар Орталық Азияда өмір сүрді. Қоғамда ерлердің рөлі басым болды және тұрмыстық

қарым-қатынастарда әйел мен ер арасындағы шекара қатаң сақталынды. Жоғарыдағы фактілер мен аргументтерге баға бере отырып, 1920 жылдардың басында Орталық Азиядағы әйелдердің саяси-әлеуметтік белсенділіктерінің төмен болғандығына көз жеткіздік. 1920 жылы Орталық Азияда билік орнатқан кеңестер үкіметі гендерлік теңдік ұранын көтерді. Большевиктер үкіметі әйелдердің өміріне бостандық алып келу арқылы өздерінің әлеуметтік-экономикалық мүдделерін жүзеге асыруға ұмтылды. Себебі, әйелдердің ерлерге қарағанда қарсылық таныту әрекеттері баяу болды және олар коммунистік жүйенің болашақ ұрпағын тәрбиелейтін күшті иеленді. Бұл факторды большевизм идеологтары соңына дейін жадында ұстады.

Алайда кеңес билігінің гендерлік саясаты әйелдерге теңдік жолын ұсынғанымен бір жағынан өмірлерін қатерге ұрындырды. Әйелдер отбасыда ата-аналарының, ерлерінің қарсылығына ұшырады. Ал, сыртқы әлемде әйелдерге діни институт өкілдерінің қысымы ауыр тиді. Аталған ахуал көптеген әйелдердің эмоционалды-психологиялық күрделі жағдайды бастан кешіргендігін айқындайды. 1930 жылдарға таман әйелдердің ескі немесе жаңа жолды таңдауға деген мүмкіндіктері азая берді. Саяси-идеологиялық қуатын арттырған Сталиндік жүйе 1930 жылдары билік аппаратын КСРОда нақты орнатты және репрессиялық құралмен адамдардың бостандығын шектеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Великий Октябрь и раскрепощение женщин Средней Азии и Казахстана (1917-1936 гг.): сборник документов и материалов.* М.: Мысль, 1971. 463 с.
2. *Женщины Казахстана активные строители социализма, 1918-1945: Сборник документов и материалов.* Алма-Ата: Казахстан, 1981. 335 с.
3. *Атанова, С.А. Боритесь за освобождение женщин Востока!* Советские ковры и плакаты в поддержку эмансипации женщин Центральной Азии в 1920-1930 годах. Сибирские исторические исследования. 2021. № 3. С. 141-170.
4. *Сыдыкова, А.А. Положение советских женщин в Казахстане.* Алматы: КазНУ, 2014.
5. *Любимова, С. Как живут и работают женщины Средней Азии.* М.: Государственное издательство, 1925.
6. *Абашинов С. Нации и постколониализм в Центральной Азии двадцать лет спустя: переосмысливая категории анализа / практики // Ab Imperio.* 2011. № 3. С. 193–210.
7. *Вагабов М. В. Ислам и женщина.* М.: Мысль, 1968. 230 с.
8. *Keller, Sh. Trapped between State and Society: Women's Liberation and Islam in Soviet Uzbekistan, 1926-1941. Journal of Women's History.* 1998. No. 10, Pp. 20-44.
9. *Таналинова А.У. Положение женщин в историческом развитии казахского общества. Journal of Actual Problems of Jurisprudence.* №2 (86). 2018. 25-29.
10. *Думанов Х.М., Першиц А.И. Матриархат: новый взгляд на старую проблему // Вестник РАН.* 2000. №7. С. 621-627.
11. *Татыбекова, Ж.С. Октябрь и женщины Кыргызстана.* Фрунзе: Кыргызстан, 1975.
12. *Жапеева Г.К. Статус женщины в традиционном казахском обществе. Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология.* №1 (46). 2014. 78-86.
13. *Шерстюков С.А. Раскрепощение мусульманских женщин в Центральной Азии: стратегии сопротивления и способы адаптации (1920-1930-е гг.). Народы и религии Евразии.* 2020. № 4 (25). С. 148–160.
14. *Бобровников В., Филатова М. Плакат Советского Востока 1918–1940.* М.: Фонд Марджани, 2013.
15. *Лысенко Ю.А. Механизмы формирования социальной базы большевизма в Степном крае в период Гражданской войны (1918–1921 гг.) // Society and Security Insights.* 2019. 2 (3). С. 185–192.
16. *Луначарский А.В., Ленин и искусство. Воспоминания, Собр. соч. Т. 7.* М., 1967.
17. *Козлов Е.А. Агитационные поезда и пароходы в Советской России (1918–1922): музейные практики и технические медиа.* М.: ЦЭМ, 2020.

18. Росс Е.К. свету и знаниям // Женщины в революции / под ред. А. Артюхиной и др. М.: Гос. изд-во полит. лит., 1959.

References:

1. Velikii Oktyabr i raskrepuenie jenuĭin Srednei Azii i Kazahstana (1917-1936 gg.): sbornik dokumentov i materialov. M.: Mysl, 1971. 463 s.
2. Jenuĭiny Kazahstana aktivnye stroiteli sotsializma, 1918-1945: Sbornik dokumentov i materialov. Alma-Ata: Kazahstan, 1981. 335 s.
3. Atanova, S.A. Borites za osvoboĭdenie jenuĭin Vostoka!" Sovetskie kovry i plakaty v podderjku emansipatsii jenuĭin Tsentralnoi Azii v 1920-1930 godah. Sibirskie istoricheskie issledovaniya. 2021. № 3. S. 141-170.
4. Sydykova, A.A. Poloĭenie sovetskih jenuĭin v Kazahstane. Almaty: KazNU, 2014.
5. Lyubimova, S. Kak jivut i rabotayut jenuĭiny Srednei Azii. M.: Gosudarstvennoe izdatelstvo, 1925.
6. Abaĭin S. Natsii i postkolonializm v Tsentralnoi Azii dvadtsat let spustya: pereosmyslivaya kategorii analiza / praktiki // Ab Imperio. 2011. № 3. S. 193–210.
7. Vagabov M. V. Islām i jenuĭina. M.: Mysl, 1968. 230 s.
8. Keller, Sh. Trapped between State and Society: Women's Liberation and Islam in Soviet Uzbekistan, 1926-1941. Journal of Women's History. 1998. No. 10, Pp. 20-44.
9. Tanalinova A.U. Poloĭenie jenuĭin v istoricheskom razvitii kazahskogo obuestva. Journal of Actual Problems of Jurisprudence. №2 (86). 2018. 25-29.
10. Dumanov H.M., Perĭits A.Ī. Matriarhat: novyi vzglyad na staruyu problemu // Vestnik RAN. 2000. №7. S. 621-627.
11. Tatybekova, J.S. Oktyabr i jenuĭiny Kyrgyzstana. Frunze: Kyrgyzstan, 1975.
12. Japekova G.K. Status jenuĭiny v traditsionnom kazahskom obuestve. Vestnik KazNU. Seriya filosofiya. Seriya kulturologiya. Seriya politologiya. №1 (46). 2014. 78-86.
13. Ŗerstyukov S.A. Raskrepuenie» musulmanskih jenuĭin v Tsentralnoi Azii: strategii soprotivleniya i sposoby adaptatsii (1920-1930-e gg.). Narody i religii Evrazii. 2020. № 4 (25). С. 148–160.
14. Bobrovnikov V., Filatova M. Plakat Sovetskogo Vostoka 1918–1940. M.: Fond Mardjani, 2013.
15. Lysenko YU.A. Mehanizmy formirovaniya sotsialnoi bazy bolŖevizma v Stepnom krae v period Grajdanskoi voiny (1918–1921 gg.) // Society and Security Insights. 2019. 2 (3). S. 185–192.
16. Lunacharskii A.V., Lenin i iskusstvo. Vospominaniya, Sobr. soch. T. 7. M., 1967.
17. Kozlov E.A. Agitatsionnye poezda i parohody v Sovetskoi Rossii (1918–1922): muzeinye praktiki i tehniĭeskie media. M.: TSEM, 2020.
18. Росс Е.К. свету и знаниям // Jenuĭiny v revolyutsii / pod red. A. Artyuhinoy i dr. M.: Gos. izd-vo polit. lit., 1959.